Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (czwarta izba)

z dnia 17 maja 2017 r.*

Odesłanie prejudycjalne — Przedstawiciele handlowi działający na własny rachunek — Dyrektywa 86/653/EWG — Prowizja przedstawiciela handlowego — Artykuł 11 — Częściowe niewykonanie umowy zawartej między osobą trzecią a zleceniodawcą — Konsekwencje dla prawa do prowizji — Pojęcie „okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi zleceniodawca”

W sprawie C-48/16

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Okresný súd Dunajská Streda (sąd rejonowy w Dunajskiej Stredzie, Słowacja) postanowieniem z dnia 23 listopada 2015 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 27 stycznia 2016 r., w postępowaniu:

ERGO Poisťovňa a.s.

przeciwko

Alžbecie Barlíkovej,

TRYBUNAŁ (czwarta izba),

w składzie: T. von Danwitz, prezes izby, E. Juhász, C. Vajda, K. Jürimäe (sprawozdawca) i C. Lycourgos, sędziowie,

rzecznik generalny: M. Szpunar,

sekretarz: A. Calot Escobar,

uwzględniając pisemny etap postępowania,

rozważywszy uwagi przedstawione:

— w imieniu rządu słowackiego przez B. Ricziovą, działającą w charakterze pełnomocnika,

— w imieniu rządu niemieckiego przez T. Henzego oraz M. Hellmanna, działających w charakterze pełnomocników,

— w imieniu Komisji Europejskiej przez K.P. Wojcika, A. Tokára oraz L. Malferrariego, działających w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 12 stycznia 2017 r.,

* Język postępowania: słowacki.

wydaje następujący

Wyrok

1 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 11 dyrektywy Rady 86/653/EWG z dnia 18 grudnia 1986 r. w sprawie koordynacji ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do przedstawicieli handlowych działających na własny rachunek (Dz.U. 1986, L 382, s. 17 – wyd. spec. w jęz. polskim, rozdz. 6, t. 1, s. 177).

2 Wniosek ten został złożony w ramach sporu między ERGO Poist'ovňa a.s. (zwaną dalej „ERGO") a Alžbetą Barlíkovą, dotyczącego wysuniętego przez ERGO wobec A. Barlíkovej żądania o zapłatę kwoty 11 421,42 EUR tytułem zwrotu wypłaconej jej prowizji.

Ramy prawne

Prawo Unii

3 W motywach drugim i trzecim dyrektywy 86/653 wskazano:

„różnice w zakresie krajowych ustawodawstw [przepisów] dotyczących przedstawicielstwa handlowego wyraźnie oddziałują na warunki konkurencji oraz wykonywania takiej działalności wewnątrz [Unii Europejskiej], mają negatywny wpływ na zakres ochrony przedstawicieli handlowych w ich stosunkach ze zleceniodawcami oraz na bezpieczeństwo transakcji handlowych; ponadto różnice te znacznie utrudniają zawieranie i wykonywanie umów agencyjnych między zleceniodawcą a przedstawicielami handlowymi, którzy prowadzą swą działalność w różnych państwach członkowskich;

obrót towarowy między państwami członkowskimi odbywa [powinien odbywać] się w warunkach odpowiadających warunkom jednolitego rynku, dlatego też w zakresie niezbędnym dla właściwego funkcjonowania wspólnego rynku wymagane jest zbliżenie systemów prawnych państw członkowskich; zasady dotyczące kolizji przepisów prawnych [normy kolizyjne] w zakresie przedstawicielstwa handlowego nie usuną wspomnianych niezgodności, nawet gdyby zostały one ujednolicone, a tym samym, bez względu na istnienie tych zasad, proponowana harmonizacja jest niezbędna".

4 Artykuł 1 ust. 2 tej dyrektywy stanowi:

„Do celów niniejszej dyrektywy »przedstawiciel handlowy« oznacza pośrednika pracującego na własny rachunek, któremu powierzono stałe pośredniczenie przy sprzedaży lub kupnie [negocjowaniu umów sprzedaży lub kupna] towarów na rzecz innej osoby, zwanej dalej »zleceniodawcą«, lub zawarcie [zawieranie] transakcji w imieniu i na rachunek zleceniodawcy".

5 Artykuł 3 ust. 1 wspomnianej dyrektywy przewiduje:

„Przedstawiciel handlowy, wykonując swoją działalność, musi realizować interesy zleceniodawcy oraz postępować sumiennie [lojalnie] i zgodnie z zasadą dobrej wiary".

6 W myśl art. 4 ust. 1 tej dyrektywy:

„W stosunkach ze swoim przedstawicielem handlowym zleceniodawca musi postępować sumiennie [lojalnie] oraz zgodnie z zasadą dobrej wiary".

7 Rozdział III dyrektywy 86/653, zatytułowany „Wynagrodzenie", zawiera między innymi normy mające zastosowanie w przypadku, gdy wynagrodzenie przedstawiciela handlowego przybiera formę prowizji. Na gruncie art. 6 ust. 2 tej dyrektywy za prowizję do celów tego aktu uznaje się „każdą część wynagrodzenia, zmieniającą się w zależności od liczby lub wartości transakcji handlowych".

8 Artykuł 7 ust. 1 omawianej dyrektywy brzmi następująco:

„Przedstawiciel handlowy jest uprawniony do prowizji z tytułu transakcji handlowych zawartych w okresie objętym umową agencyjną:

a) gdy zawarcie transakcji wynika z jego działania; lub

b) gdy transakcja jest zawarta z osobą trzecią, którą on już wcześniej odnośnie do transakcji tego samego rodzaju pozyskał jako klienta".

9 Artykuł 10 ust. 1 przedmiotowej dyrektywy stanowi:

„Prowizja przysługuje z chwilą i w razie wystąpienia jednej z następujących okoliczności:

a) zleceniodawca wykonał transakcję; lub

b) zleceniodawca zgodnie z umową z osobą trzecią powinien był transakcję wykonać; lub

c) osoba trzecia wykonała transakcję".

10 Artykuł 11 dyrektywy 86/653 stanowi:

„1. Prawo do prowizji może wygasnąć wyłącznie wtedy, gdy i o ile:

— ustalono, iż umowa między osobą trzecią a zleceniodawcą nie będzie wykonana,

oraz

— niewykonanie umowy nie wynika z okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi zleceniodawca.

2. Prowizja otrzymana już przez przedstawiciela handlowego podlega zwrotowi, w przypadku gdy prawo do niej już wygasło.

3. Nie są dozwolone umowy, które zawierają odstępstwa od przepisów ust. 1 ze szkodą dla przedstawiciela handlowego".

Prawo słowackie

Kodeks handlowy

11 Paragraf 642 Obchodný zákonník (kodeksu handlowego), dotyczący umowy pośrednictwa, stanowi:

„Przez umowę pośrednictwa pośrednik zobowiązuje się prowadzić działalność polegającą na umożliwieniu zainteresowanemu zawarcia umowy z osobą trzecią, a zainteresowany zobowiązuje się zapłacić pośrednikowi wynagrodzenie (prowizję)".

12 Dyrektywa 86/653 została przetransponowana do słowackiego porządku prawnego w § 652 i nast. kodeksu handlowego. Paragraf 652 ust. 1 tego kodeksu przewiduje:

„Przez umowę agencyjną agent zobowiązuje się prowadzić, w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa, na rzecz zleceniodawcy działalność polegającą na zawieraniu określonego rodzaju umów (zwanych dalej »transakcjami«) albo na negocjowaniu i zawieraniu transakcji w imieniu i na rzecz zleceniodawcy, a zleceniodawca zobowiązuje się zapłacić agentowi prowizję".

13 Paragraf 660 ust. 1–2 rzeczonego kodeksu stanowi:

„1. Agent nabywa prawo do prowizji […] z chwilą, gdy:

a) zleceniodawca spełnił świadczenie zgodnie z treścią transakcji; lub

b) zleceniodawca powinien był spełnić świadczenie zgodnie z treścią transakcji […]; lub

c) osoba trzecia spełniła zobowiązanie zgodnie z treścią transakcji.

2. Agent nabywa prawo do prowizji najpóźniej z chwilą, w której osoba trzecia spełniła swoje świadczenie lub powinna była je spełnić, jeżeli swoje świadczenie spełnił zleceniodawca. Jeżeli jednak osoba trzecia powinna spełnić swoje świadczenie dopiero po upływie więcej niż sześciu miesięcy od zawarcia umowy, agent nabywa prawo do prowizji z chwilą zawarcia umowy".

14 Paragraf 662 ust. 1 i 3 kodeksu handlowego stanowi:

„1. W braku odmiennego postanowienia umowy prawo do prowizji wygasa, gdy oczywiste jest, że umowa pomiędzy zleceniodawcą a osobą trzecią nie zostanie wykonana, przy czym jej niewykonanie nie jest wynikiem okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi zleceniodawca.

[…]

3. Strony mogą w umowie odmiennie uregulować wygaśnięcie prawa do prowizji, o którym mowa w ust. 1, pod warunkiem że nie będzie to mniej korzystne dla agenta".

Kodeks cywilny

15 Paragraf 801 ust. 1–2 Občiansky zákonník (kodeksu cywilnego) stanowi:

„1. Umowa ubezpieczenia ulega rozwiązaniu w przypadku niezapłacenia pierwszej raty składki albo całkowitej składki w terminie trzech miesięcy od dnia jej wymagalności.

2. Umowa ubezpieczenia wygasa również w razie niezapłacenia kolejnych rat składki w terminie jednego miesiąca od dnia doręczenia wezwania do zapłaty, chyba że składka została zapłacona przed doręczeniem tego wezwania […]".

Postępowanie główne i pytania prejudycjalne

16 W dniu 13 marca 2012 r. ERGO, spółka działająca w sektorze ubezpieczeń, zawarła z A. Barlíkovą umowę oznaczoną jako „umowa pośrednictwa z powiązanym agentem finansowym" (zwaną dalej „sporną umową"). Umowa zawierała odesłanie do § 642 kodeksu handlowego.

17 Zgodnie z umową A. Barlíková miała prowadzić na rzecz ERGO działalność „pośrednictwa ubezpieczeniowego". Jej działalność miała między innymi polegać na pozyskiwaniu nowych klientów oraz przedstawianiu im propozycji zawarcia umów ubezpieczenia będących w ofercie tej spółki. Alžbeta Barlíková była też umocowana do zawierania umów ubezpieczenia w imieniu i na rzecz ERGO.

18 Z tytułu zawarcia każdej umowy ubezpieczenia A. Barlíková otrzymywała prowizję odpowiadającą określonej procentowo części miesięcznej składki ubezpieczeniowej albo określonej procentowo części urocznionej składki ubezpieczeniowej. Prawo do wypłaty prowizji – w formie zaliczkowej – było przez nią nabywane z chwilą zawarcia umowy z klientem. Niemniej ostateczne nabycie tego prawa było uzależnione od nierozwiązania umowy ubezpieczenia przed upływem okresu trzech lub pięciu lat.

19 Sporna umowa przewidywała też, że nieopłacenie przez klienta składki w pierwszych miesiącach obowiązywania umowy ubezpieczenia powodowało wygaśnięcie prawa do prowizji, przy czym w przypadku nieopłacenia przez klienta składki po upływie trzech pierwszych miesięcy obowiązywania umowy wysokość prowizji była proporcjonalnie pomniejszana.

20 Alžbeta Barlíková pozyskała dla ERGO kilkoro klientów. Zgodnie z postanowieniami spornej umowy w związku z zawarciem umów ubezpieczenia z tymi klientami otrzymała – w formie zaliczkowej – należne jej prowizje. Jednakże trzy do sześciu miesięcy po podpisaniu owych umów niektórzy klienci przestali opłacać uzgodnione w tych umowach składki, ignorując wysyłane im przez ERGO wezwania do ich opłacenia. W konsekwencji – na podstawie § 801 kodeksu cywilnego – przedmiotowe umowy wygasły z mocy prawa. Niektórzy klienci poinformowali ERGO, że ich decyzja o zaprzestaniu opłacania składek wynika z utraty zaufania, jakim początkowo darzyli tę spółkę, spowodowanego niewłaściwym traktowaniem, jakiego doświadczyli z jej strony.

21 W związku z wygaśnięciem rzeczonych umów ubezpieczenia ERGO, opierając się na postanowieniach spornej umowy, wezwało A. Barlíkovą do zwrotu wypłaconych jej zaliczkowo prowizji z tytułu tych umów, opiewających na łączną kwotę 11 421,42 EUR. Ponieważ A. Barlíková nie zwróciła tych kwot, ERGO wytoczyło przeciwko niej powództwo przed Okresný súd Dunajská Streda (sądem rejonowym w Dunajskiej Stredzie, Słowacja) o ich zapłatę.

22 Alžbeta Barlíková podniosła przed tym sądem, że wygaśnięcie spornych umów wynikało z przyczyn leżących po stronie ERGO. Z pism, jakie kilkoro klientów wysłało do tej spółki, wynika bowiem, że ERGO miało traktować ich niewłaściwie, co miało w szczególności polegać na zadawaniu im wielu pytań już po zawarciu umowy ubezpieczenia oraz wysyłaniu im wezwań do zapłaty składek, mimo że zostały już one opłacone.

23 Sąd odsyłający dąży w tym kontekście do ustalenia, czy § 662 kodeksu handlowego, który transponuje art. 11 dyrektywy 86/653, stoi na przeszkodzie postanowieniom spornej umowy, na mocy których nieopłacenie składek uzgodnionych w umowie zawartej między zleceniodawcą a osobą trzecią, w zależności od przypadku, powoduje wygaśnięcie prawa do prowizji albo stanowi podstawę do obniżenia jej wysokości proporcjonalnie do okresu obowiązywania umowy.

24 W związku z tym sąd odsyłający zastanawia się, po pierwsze, czy art. 11 ust. 1 tiret pierwsze tej dyrektywy pozwala na uwzględnienie charakterystycznych cech umów długoterminowych. Zauważa w tym względzie, że wspomniana dyrektywa nie reguluje przypadku częściowego niewykonania umowy. Po drugie, sąd odsyłający uważa, że konieczne jest wyjaśnienie wyrażenia „okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi zleceniodawca" w rozumieniu art. 11 ust. 1 tiret drugie tej dyrektywy. Zdaniem sądu odsyłającego takie wyjaśnienie jest niezbędne w kontekście niniejszej sprawy ze względu na szczególne regulacje dotyczące wygaśnięcia umów ubezpieczenia, a mianowicie § 801 ust. 2 kodeksu cywilnego. Na gruncie tego przepisu ubezpieczający mogą rozwiązać umowę poprzez zaprzestanie opłacania należnych składek niezależnie od możliwości skorzystania z klasycznych sposobów rozwiązania umowy, takich jak wypowiedzenie umowy bądź odstąpienie od niej. Z prawnego punktu

widzenia przyczyną rozwiązania umowy jest niezapłacenie składki ubezpieczeniowej, które stanowi niewykonanie zobowiązania przez ubezpieczonego. Zaniechanie to może jednak wynikać z innych okoliczności, które skłoniły ubezpieczonego do tego kroku.

25 W tych okolicznościach Okresný súd Dunajská Streda (sąd rejonowy w Dunajskiej Stredzie) postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:

„1)

Czy wyrażenie »umowa między osobą trzecią a zleceniodawcą nie będzie wykonana« w art. 11 dyrektywy 86/653 należy interpretować w ten sposób, iż oznacza ono:

a) całkowite niewykonanie umowy, czyli że ani zleceniodawca, ani osoba trzecia nie spełnili świadczenia przewidzianego w umowie, lub

b) również częściowe niewykonanie umowy, czyli że na przykład nieosiągnięcie ustalonej wielkości sprzedaży lub ewentualnie rozwiązanie umowy przed końcem okresu, na który została zawarta?

2) Jeżeli prawidłowa jest wykładnia, o której mowa w pytaniu pierwszym lit. b), to czy art. 11 ust. 2 lit. b) dyrektywy 86/653 należy interpretować w ten sposób, że nie stanowi odstępstwa ze szkodą dla przedstawiciela handlowego takie postanowienie umowy agencyjnej, zgodnie z którym przedstawiciel handlowy musi zwrócić odpowiednią część swojej prowizji, jeżeli umowa pomiędzy zleceniodawcą a osobą trzecią nie jest wykonywana w przewidzianym zakresie lub w zakresie określonym umową agencyjną?

3) Czy w przypadkach takich jak rozpatrywane w postępowaniu głównym, przy ocenie »okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi zleceniodawca« w rozumieniu art. 11 ust. 1 tiret drugie dyrektywy 86/653, należy:

a) zbadać wyłącznie okoliczności prawne bezpośrednio prowadzące do rozwiązania umowy (np. wygaśnięcie umowy w następstwie niespełnienia wynikających z niej obowiązków przez osobę trzecią), czy też

b) należy zbadać również to, czy owe okoliczności prawne nie były wynikiem zachowań zleceniodawcy w stosunkach prawnych ze wspomnianą osobą trzecią, które spowodowały utratę zaufania tej osoby trzeciej do zleceniodawcy i w konsekwencji naruszenie przez nią zobowiązań wynikających z umowy ze zleceniodawcą?”.

W przedmiocie właściwości Trybunału

26 Tytułem wstępu, po pierwsze, należy zauważyć, że jak wynika z wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym ERGO podniosło przed sądem odsyłającym, iż dyrektywa 86/653 nie ma zastosowania w sprawie rozpatrywanej w postępowaniu głównym, jako że sporna umowa, z uwagi na jej oznaczenie oraz zawarte w niej odesłanie do § 642 kodeksu handlowego, nie jest umową agencyjną, ale umową pośrednictwa.

27 W tym względzie wystarczy stwierdzić, że z wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym wynika, iż w ocenie sądu odsyłającego sporną umowę należy traktować nie jako umowę pośrednictwa, ale umowę agencyjną. Niniejszy wyrok opiera się zatem na takim założeniu.

28 Po drugie, należy zauważyć, że prawdą jest, iż umowa ta nie jest objęta zakresem stosowania dyrektywy 86/653, która – w myśl definicji pojęcia „przedstawiciela handlowego” widniejącej w jej art. 1 ust. 2 – znajduje zastosowanie wyłącznie do przedstawicieli handlowych którym powierzono stałe pośredniczenie przy negocjowaniu albo przy negocjowaniu i zawieraniu umów sprzedaży lub kupna towarów. Przedstawiciel handlowy, którego działalność polega, jak w sprawie rozpatrywanej w postępowaniu głównym, na negocjowaniu i zawieraniu umów sprzedaży usług ubezpieczeniowych nie mieści się zatem w definicji sformułowanej w art. 1 ust. 2 omawianej dyrektywy.

29 Z utrwalonego orzecznictwa wynika jednak, w sytuacji gdy przepisy prawa krajowego opierają są na tych samych rozwiązaniach, jak te, które przyjęto w prawie Unii, zwłaszcza po to, by uniknąć dyskryminacji podmiotów zagranicznych lub ewentualnego zakłócenia konkurencji, istnieje niewątpliwy interes w tym, by celem uniknięcia potencjalnych rozbieżności interpretacyjnych przepisy lub pojęcia przejęte z prawa Unii były interpretowane w sposób jednolity, bez względu na okoliczności, w jakich mają być stosowane (wyrok z dnia 3 grudnia 2015 r., Quenon K., C-338/14, EU:C:2015:795, pkt 17 i przytoczone tam orzecznictwo).

30 Sąd odsyłający stwierdził w tym względzie, że jest świadomy, iż toczący się przed nim spór pozostaje poza zakresem stosowania prawa Unii. Niemniej jednak, powołując się na wyrok Trybunału z dnia 16 marca 2006 r., Poseidon Chartering (C-3/04, EU:C:2006:176), wskazał, że przepisy dyrektywy 86/653 znajdują zastosowanie w rozpatrywanej przez niego sprawie odnoszącej się do umowy agencyjnej dotyczącej usług ubezpieczeniowych.

31 Jak już wskazano w pkt 12 niniejszego wyroku, dyrektywa 86/653 została przetransponowana do prawa słowackiego na mocy § 652 i nast. kodeksu handlowego. Jak trafnie zauważył rząd słowacki, powyższe przepisy nie regulują jedynie umów sprzedaży lub kupna towarów, ale też umowy dotyczące usług. Wynika stąd, że dokonując transpozycji do prawa wewnętrznego przepisów tej dyrektywy w taki sposób, prawodawca słowacki chciał, aby umowy agencyjne dotyczące towarów i umowy agencyjne dotyczące usług były traktowane jednolicie.

32 Należy wobec tego stwierdzić, że Trybunał jest właściwy do wydania orzeczenia w sprawie niniejszego wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym.

W przedmiocie pytań prejudycjalnych

W przedmiocie pytania pierwszego

33 Poprzez pytanie pierwsze sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy art. 11 ust. 1 tiret pierwsze dyrektywy 86/653 należy interpretować w ten sposób, że przepis ten dotyczy nie tylko przypadków całkowitego niewykonania umowy między zleceniodawcą a osobą trzecią, ale również przypadków częściowego niewykonania takiej umowy, takich jak nieosiągnięcie ustalonej wielkości transakcji lub rozwiązanie umowy przed upływem okresu, na który została ona zawarta.

34 W większości wersji językowych art. 11 ust. 1 tiret pierwsze omawianej dyrektywy stanowi, że prawo do prowizji może wygasnąć „gdy i o ile" ustalono, iż umowa między osobą trzecią a zleceniodawcą nie będzie wykonana.

35 Użycie wyrażenia „o ile" sugeruje, że w celu ustalenia, czy prawo do prowizji wygasło, należy wziąć pod uwagę zakres, w jakim umowa nie została wykonana. Z użycia tego wyrażenia można wobec tego wywnioskować, że art. 11 ust. 1 tiret pierwsze tej dyrektywy dotyczy zarówno przypadków całkowitego niewykonania umowy, jak i przypadków częściowego jej niewykonania.

36 Jednakże wersje językowe czeska, łotewska i słowacka art. 11 ust. 1 dyrektywy 86/653 nie zawierają wyrażenia, które można by przetłumaczyć jako „o ile".

37 Tymczasem zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału przepisy prawa Unii należy interpretować i stosować w sposób jednolity w świetle wersji sporządzonych we wszystkich językach urzędowych Unii. W przypadku rozbieżności pomiędzy różnymi wersjami językowymi tekstu prawa Unii dany przepis należy interpretować z uwzględnieniem ogólnej systematyki i celu uregulowania, którego stanowi on część (wyrok z dnia 1 marca 2016 r., Alo i Osso, C-443/14 i C-444/14, EU:C:2016:127, pkt 27).

38 Stąd, z uwagi na rozbieżność odnotowaną w pkt 36 niniejszego wyroku, art. 11 ust. 1 tiret pierwsze dyrektywy 86/653 należy interpretować w świetle ogólnej systematyki i celu tego aktu.

39 W pierwszej kolejności, co się tyczy ogólnej systematyki dyrektywy 86/653, jej art. 7 ust. 1 przewiduje, że przedstawiciel handlowy jest uprawniony do prowizji, gdy zawarcie transakcji wynika z jego działania. Artykuł 10 ust. 1 tej dyrektywy precyzuje jednak, że prowizja przysługuje „z chwilą i w razie" gdy transakcja została wykonana lub powinna była zostać wykonana. Z użycia sformułowania „w razie" nie można oczywiście wyciągać żadnych wniosków, jako że wyrażenie to nie widnieje we wszystkich wersjach językowych tego przepisu.

40 Z łącznej lektury art. 7 ust. 1 i art. 10 ust. 1 dyrektywy 86/653 wynika niemniej, że chociaż przedstawiciel handlowy ma prawo do otrzymania prowizji w przypadku zawarcia transakcji z pozyskanymi przez niego klientami, do konkretyzacji tego prawa dochodzi dopiero w momencie wykonania tych transakcji albo w momencie, w którym dana transakcja powinna zostać wykonana. Z powołanych przepisów można zatem wywnioskować, że prowizja staje się należna w miarę wykonywania tej umowy, co, w przypadku długoterminowych umów o charakterze ciągłym, takich jak umowa ubezpieczenia rozpatrywana w niniejszym przypadku, rozciągnięte jest w czasie. Tymczasem, chociaż prowizja staje się należna tylko w wysokości proporcjonalnej do zrealizowanej części transakcji, prawo do prowizji wygasa, jeżeli transakcje te nie zostaną zrealizowane. Artykuł 11 ust. 1 tiret pierwsze tej dyrektywy należy zatem interpretować jako regulujący zarówno przypadki całkowitego niewykonania umowy, jak i przypadki częściowego jej niewykonania.

41 W drugiej kolejności, co się tyczy celu dyrektywy 86/653, należy przypomnieć, że z jej motywów drugiego i trzeciego wynika, iż celem dyrektywy jest zapewnienie ochrony przedstawicielowi handlowemu w stosunkach ze zleceniodawcą (zob. podobnie wyrok z dnia 3 grudnia 2015 r., Quenon K., C-338/14, EU:C:2015:795, pkt 23).

42 W art. 3 ust. 1 oraz w art. 4 ust. 1 tej dyrektywy sformułowano jednak nakaz, aby przedstawiciel handlowy i zleceniodawca postępowali wobec siebie lojalnie oraz zgodnie z zasadą dobrej wiary. Z art. 10 ust. 1 omawianej dyrektywy wynika też, że prawodawca Unii chciał uzależnić nabycie prawa do prowizji nie od zawarcia umowy, lecz od jej wykonania.

43 Tymczasem interpretowanie art. 11 ust. 1 tiret pierwsze dyrektywy 86/653 jako obejmującego wyłącznie przypadki całkowitego niewykonania umowy stałoby w sprzeczności z celami przepisów dyrektywy powołanych w poprzednim punkcie, oraz z samą tą dyrektywą w całości, gdyby w przypadku umów długoterminowych takich jak umowy ubezpieczenia rozpatrywane w postępowaniu głównym przedstawiciel handlowy miał zagwarantowane prawo do otrzymania całej prowizji już w chwili rozpoczęcia wykonywania umowy, bez względu na ewentualne jej niewykonanie w przyszłości.

44 W świetle powyższych rozważań na pytanie pierwsze należy odpowiedzieć, że art. 11 ust. 1 tiret pierwsze dyrektywy 86/653 należy interpretować w ten sposób, iż przepis ten dotyczy nie tylko przypadków całkowitego niewykonania umowy między zleceniodawcą a osobą trzecią, ale również przypadków częściowego niewykonania takiej umowy, takich jak nieosiągnięcie ustalonej wielkości transakcji lub rozwiązanie umowy przed upływem okresu, na który została ona zawarta.

W przedmiocie pytania drugiego

45 Poprzez pytanie drugie sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy art. 11 ust. 2 i 3 dyrektywy 86/653 należy interpretować w ten sposób, że postanowienie umowy agencyjnej, zgodnie z którym agent musi zwrócić odpowiednią część swojej prowizji w razie częściowego niewykonania umowy zawartej między zleceniodawcą a osobą trzecią, stanowi „odstępstwo ze szkodą dla przedstawiciela handlowego" w rozumieniu art. 11 ust. 3 tej dyrektywy.

46 Należy w tym względzie przypomnieć, że art. 11 ust. 3 dyrektywy 86/653 zakazuje zamieszczania w umowie postanowień zawierających odstępstwa od art. 11 ust. 1 tej dyrektywy ze szkodą dla przedstawiciela handlowego.

47 Jednakże okoliczność, że umowa agencyjna nakłada na agenta obowiązek zwrotu odpowiedniej części jego prowizji, w razie gdyby umowa zawarta między zleceniodawcą a osobą trzecią została wykonana tylko częściowo, nie może być co do zasady uznana za „odstępstwo ze szkodą dla przedstawiciela handlowego" w rozumieniu art. 11 ust. 3 dyrektywy 86/653. Przeciwnie, obowiązek taki jest zgodny z przepisami art. 11 ust. 1 i 2 tej dyrektywy.

48 Z odpowiedzi na pytanie pierwsze wynika bowiem, że art. 11 ust. 1 tiret pierwsze dyrektywy 86/653 należy interpretować w ten sposób, iż prawo do otrzymania prowizji przez przedstawiciela handlowego może wygasnąć również w przypadku, gdy umowa między zleceniodawcą a osobą trzecią zostanie wykonana tylko częściowo. Ponadto zgodnie z art. 11 ust. 2 dyrektywy, w przypadku gdy prawo do prowizji wygasło, przedstawiciel handlowy zobowiązany jest zwrócić prowizję, która została mu już wypłacona. Wynika stąd, że na gruncie tych przepisów agent może zostać zobowiązany do zwrotu wypłaconych mu już prowizji, w przypadku gdy umowa zawarta między zleceniodawcą a klientem nie została wykonana.

49 Należy jednak uściślić, z jednej strony, że zakres obowiązku zwrotu prowizji musi być ściśle proporcjonalny do zakresu niewykonania umowy. Obowiązek zwrotu części prowizji proporcjonalnie przewyższającej zakres niewykonania umowy stanowiłby bowiem odstępstwo na szkodę przedstawiciela handlowego zakazane na mocy art. 11 ust. 3 dyrektywy 86/653. Dopuszczalne jest natomiast odstępstwo na korzyść agenta, polegające na zobowiązaniu go do zwrotu części prowizji w wysokości proporcjonalnie niższej niż zakres niewykonania umowy.

50 Z drugiej strony z treści art. 11 ust. 3 dyrektywy 86/653 wynika, że umowa nie może zawierać postanowienia przewidującego odstępstwo od drugiego warunku wskazanego w art. 11 ust. 1 tej dyrektywy, zgodnie z którym prawo do prowizji wygasa tylko w przypadku, gdy niewykonanie umowy nie wynika z okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi zleceniodawca. Postanowienie umowne przewidujące wygaśnięcia prawa do prowizji, w przypadku gdy niewykonanie umowy wynika z okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi zleceniodawca, byłoby w rezultacie sprzeczne z art. 11 ust. 3.

51 W świetle powyższych rozważań na pytanie drugie należy odpowiedzieć, że art. 11 ust. 2 i 3 dyrektywy 86/653 należy interpretować w ten sposób, iż postanowienie umowy agencyjnej, zgodnie z którym agent musi zwrócić odpowiednią część swojej prowizji w razie częściowego niewykonania umowy zawartej między zleceniodawcą a osobą trzecią, nie stanowi „odstępstwa ze szkodą dla przedstawiciela handlowego" w rozumieniu art. 11 ust. 3 tej dyrektywy, pod warunkiem że część prowizji podlegająca zwrotowi jest proporcjonalna do zakresu niewykonania tej umowy oraz że owo niewykonanie nie wynika z okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi zleceniodawca.

W przedmiocie pytania trzeciego

52 Poprzez pytanie trzecie sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy art. 11 ust. 1 tiret drugie dyrektywy 86/653 należy interpretować w ten sposób, że pojęcie „okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi zleceniodawca" odnosi się tylko do okoliczności prawnych, które były bezpośrednią przyczyną rozwiązania umowy zawartej między zleceniodawcą a osobą trzecią, czy też pojęcie to obejmuje wszelkie okoliczności prawne i faktyczne będące przyczyną niewykonania umowy leżące po stronie zleceniodawcy.

53 W tym względzie należy przypomnieć, że zgodnie z informacjami zawartymi w postanowieniu odsyłającym powodem niewykonania umów ubezpieczenia w sprawie rozpatrywanej w postępowaniu głównym, stanowiącym – zdaniem ERGO – podstawę do żądania zwrotu prowizji wypłaconych A. Barlíkovej, było nieopłacenie przez niektórych klientów uzgodnionych z nimi w tych umowach składek. Na gruncie prawa słowackiego okoliczność ta, w myśl § 801 kodeksu cywilnego, powoduje rozwiązanie tych umów z mocy prawa. Tymczasem w ocenie sądu odsyłającego powodem, dla którego wspomniani klienci przestali opłacać składki w sprawie rozpatrywanej w postępowaniu głównym, była utrata zaufania do zleceniodawcy spowodowana brakiem profesjonalizmu względem jej klientów.

54 Dyrektywa 86/653 nie zawiera definicji pojęcia „okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi zleceniodawca". Jak trafnie zauważył rzecznik generalny w pkt 53 opinii, w niektórych wersjach językowych tego aktu, w szczególności w wersji francuskiej, art. 11 ust. 1 tiret drugie został sformułowany w sposób neutralny, poprzez wyrażenie idei, zgodnie z którą niewykonanie umowy zawartej z osobą trzecią nie może zostać przypisane zleceniodawcy. Z kolei w innych wersjach językowych omawianej dyrektywy, w szczególności w wersji słowackiej, przepis ten odwołuje się do koncepcji winy leżącej po stronie zleceniodawcy.

55 Wynika stąd, że zgodnie z orzecznictwem powołanym w pkt 37 niniejszego wyroku, art. 11 ust. 1 tiret drugie dyrektywy 86/653 należy interpretować w świetle ogólnej systematyki i celu tego aktu.

56 W pkt 41 i 42 niniejszego wyroku stwierdzono już, że celem omawianej dyrektywy jest w szczególności zapewnienie ochrony interesów przedstawiciela handlowego, przy czym – w myśl tej dyrektywy – przedstawiciel handlowy i zleceniodawca muszą postępować wobec siebie lojalnie oraz zgodnie z zasadą dobrej wiary. Warunek, że niewykonanie umowy nie może wynikać z okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi zleceniodawca, przyczynia się do realizacji tych celów, stojąc na przeszkodzie możliwości zwolnienia się zleceniodawcy z obowiązku zapłacenia prowizji agentowi, w sytuacji gdy to niewykonanie umowy nastąpiło z przyczyn leżących po jego stronie.

57 Tymczasem definiowanie pojęcia „okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi zleceniodawca" w sposób wąski, jako odnoszącego się wyłącznie do okoliczności prawnych, które były bezpośrednią przyczyną rozwiązania umowy, w oderwaniu od okoliczności faktycznych lub prawnych, które były powodem tego rozwiązania, kłóci się z tymi celami. Taka wąska definicja nie pozwalałaby bowiem na ustalenie, czy w rzeczywistości to nie zleceniodawca odpowiada za rozwiązanie umowy, albo czy to nie jemu należy przypisać odpowiedzialność za jej niewykonanie. Mogłoby to doprowadzić do sytuacji, w których zleceniodawca mógłby uniknąć zapłaty prowizji, nawet wówczas, gdy rozwiązanie umowy byłoby konsekwencją jego własnych działań.

58 Taka sytuacja mogłaby zachodzić w szczególności na gruncie przepisów takich jak rozpatrywane w postępowaniu głównym, które przewidują, w § 801 kodeksu cywilnego, że nieopłacenie składki powoduje wygaśnięcie umów ubezpieczenia z mocy prawa. Otóż na gruncie tych przepisów umowa ulega rozwiązaniu wskutek niewykonania obowiązków umownych przez osobę trzecią, a mianowicie nieopłacenia przez nią uzgodnionej w tej umowie składki, bez względu na powody, jakie za tym stały.

59 Wynika stąd, że pojęcie „okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi zleceniodawca", o których mowa w art. 11 ust. 1 tiret drugie dyrektywy 86/653, nie może odnosić się wyłącznie do okoliczności prawnych, które były bezpośrednią przyczyną rozwiązania umowy, ale musi odnosić się też do powodów, które do tego doprowadziły, przy czym oceniając te powody, sąd krajowy musi uwzględnić wszystkie stosowne okoliczności faktyczne i prawne, aby ustalić, czy przyczyny niewykonania umowy nie leżą po stronie zleceniodawcy.

60 W konsekwencji, odnosząc się w szczególności do okoliczności faktycznych rozpatrywanych w postępowaniu głównym, dla celów rozstrzygnięcia w przedmiocie żądanego przez ERGO zwrotu wypłaconych prowizji oraz w przedmiocie ewentualnego wygaśnięcia prawa A. Barlíkovej do prowizji, sąd odsyłający musi uwzględnić wszystkie okoliczności faktyczne rozpatrywanego przypadku, nie

skupiając się tylko na samym niewykonaniu przez ubezpieczonych obowiązku opłacania składek uzgodnionych w zawartych z nimi umowach ubezpieczenia, aby ustalić, czy przyczyny niewykonania umowy nie leżą po stronie tej spółki.

61 W świetle powyższych okoliczności na pytanie trzecie należy odpowiedzieć, że art. 11 ust. 1 tiret drugie dyrektywy 86/653 należy interpretować w ten sposób, iż pojęcie „okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi zleceniodawca" nie odnosi się tylko do okoliczności prawnych, które były bezpośrednią przyczyną rozwiązania umowy zawartej między zleceniodawcą a osobą trzecią, ale obejmuje też wszelkie okoliczności prawne i faktyczne będące przyczyną niewykonania umowy leżące po stronie zleceniodawcy.

W przedmiocie kosztów

62 Dla stron w postępowaniu głównym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed sądem odsyłającym, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty stron w postępowaniu głównym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (czwarta izba) orzeka, co następuje:

1) **Wykładni art. 11 ust. 1 tiret pierwsze dyrektywy Rady 86/653/EWG z dnia 18 grudnia 1986 r. w sprawie koordynacji ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do przedstawicieli handlowych działających na własny rachunek należy dokonywać w ten sposób, że przepis ten dotyczy nie tylko przypadków całkowitego niewykonania umowy między zleceniodawcą a osobą trzecią, ale również przypadków częściowego niewykonania takiej umowy, takich jak nieosiągnięcie ustalonej wielkości transakcji lub rozwiązanie umowy przed upływem okresu, na który została ona zawarta.**

2) **Wykładni art. 11 ust. 2 i 3 dyrektywy 86/653 należy dokonywać w ten sposób, że postanowienie umowy agencyjnej, zgodnie z którym agent musi zwrócić odpowiednią część swojej prowizji w razie częściowego niewykonania umowy zawartej między zleceniodawcą a osobą trzecią, nie stanowi „odstępstwa ze szkodą dla przedstawiciela handlowego" w rozumieniu art. 11 ust. 3 tej dyrektywy, pod warunkiem że część prowizji podlegająca zwrotowi jest proporcjonalna do zakresu niewykonania tej umowy oraz że owo niewykonanie nie wynika z okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi zleceniodawca.**

3) **Wykładni art. 11 ust. 1 tiret drugie dyrektywy 86/653 należy dokonywać w ten sposób, że pojęcie „okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi zleceniodawca" nie odnosi się tylko do okoliczności prawnych, które były bezpośrednią przyczyną rozwiązania umowy zawartej między zleceniodawcą a osobą trzecią, ale obejmuje też wszelkie okoliczności prawne i faktyczne będące przyczyną niewykonania umowy leżące po stronie zleceniodawcy.**

Podpisy